

ІННОВАЦІЇ У НОВІЙ ПАРАДИГМІ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК

*(оглядова довідка за матеріалами преси, Інтернету та
неопублікованими документами за 2014–2016 рр.)*

Впродовж багатьох століть українці вважалися однією з найосвіченіших націй у світі. Однак сьогоденні реалії говорять про недостатній, а подекуди навіть катастрофічно низький рівень ерудованості наших співвітчизників. Пов'язують це, й не в останню чергу, із згасанням інтересу до книги, яка була й залишається невичерпним джерелом знань, загальнолюдських цінностей та моральних орієнтирів.

А поки що статистика невтішна: українці втрачають звичку читати. Як свідчать результати опитування, проведеного українською незалежною дослідницькою компанією Research & Branding Group, станом на 2013 рік 50,9 % громадян цілком викреслили літературу зі свого життя. З числа тих, хто залишився вірним книзі, третина долучається до неї кілька разів на тиждень, а кожен п'ятий – лише кілька разів на рік. Виходить, що більша частина українців взагалі не торкається книжкових сторінок! [1]

Незацікавленість сучасної людини в процесі читання як способі пізнання світу являє собою надзвичайно складну, комплексну проблему, яку можна вирішити лише об'єднавши зусилля державних інституцій, громадянського суспільства і, безумовно, родини.

Поміж тим, великі надії покладаються сьогодні на бібліотечну мережу як динамічну й важливу для людей і країни систему. Примітно, що в добу цифрових технологій, коли від бібліотек вимагається все більше, ця система успішно «перевинаходить» себе. На практиці це означає, що книгозбірні виходять за рамки звичайного обміну книжками й перетворюються на модерні громадські центри.

Але уявімо собі суспільство, де не читають книжок. Чи можна назвати його демократичним? Навряд. Годі й казати, що такий стан справ не додає позитиву іміджеві України як майбутнього члена європейського співтовариства.

Давно назріла необхідність провести глибокі й конструктивні реформи в галузі культури, а також прагнення до змін, продиктованих викликами часу, стали поштовхом для прийняття 1 лютого 2016 року Урядом нашої країни Довгострокової стратегії розвитку культури в Україні – стратегії реформ. В основу Стратегії покладено дослідження стану розвитку української культури, здійснене державними та недержавними громадськими і науковими інституціями, міжнародними організаціями та незалежними експертами. Нею враховано рекомендації експертів, менеджерів культури, результати широкого громадського обговорення існуючих проблем галузі, в тому числі щодо бібліотечної справи та розвитку читання. Тож, головними стратегічними цілями є: розроблення проекту Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу»; ство-

рення нової архітектоніки інтегрованої бібліотечної мережі для забезпечення загального доступу; інтенсивний розвиток та актуалізація інформаційних ресурсів бібліотек на електронних носіях і забезпечення доступу до них; модернізація матеріально-технічної бази та інформаційно-технічної інфраструктури бібліотек тощо [2].

Очікуваним у цьому контексті стало схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» (розпорядження КМУ від 24 березня 2016 р.). Цей рамковий документ було розроблено Міністерством культури України спільно із Українською бібліотечною асоціацією та провідними бібліотеками за сприяння програми «Бібліоміст». Він включає аналіз сучасного стану та визначає план дій на короткострокову, середньострокову та довгострокову перспективу [3].

Безперечно, прийняття цих двох важливих документів відкриває неабиякі перспективи перед бібліотечною спільнотою. Проте, вітчизняні книгозбірні переживають тепер не найкращі часи. Більшість з них потребує ремонту, оновлення матеріально-технічної бази, поповнення фондів новими надходженнями тощо. Модернізація бібліотечної мережі це взагалі окрема дискусія, оскільки якісне інформаційне обслуговування читачів передбачає сьогодні не тільки створення комфортних умов, але й застосування новітніх технологій. Передусім, коли йдеться про молоде покоління, яке без Інтернету не уявляє собі життя.

Спробу дати відповідь на питання щодо вирішення цих та багатьох інших проблем намагалися учасники VII Львівського міжнародного бібліотечного форуму «Модерна бібліотек@ в мінливому світі», який відбувся 14–17 вересня 2016 року в рамках 23-го Форуму видавців у Львові. В ньому взяли участь близько 200 керівників та провідних фахівців бібліотек майже з усіх регіонів України, а також науковці та викладачі вищих навчальних закладів, видавці, автори, читачі, провайдери інформаційних послуг, члени, партнери і друзі Української бібліотечної асоціації, інші зацікавлені особи й поціновувачі читання. Цього року Бібліофорум вже став міжнародним, оскільки його учасниками та партнерами були представники таких країн, як: США, Польща, Німеччина, Литва, Молдова, Білорусь, Велика Британія.

Для успішного подолання викликів глобального світу учасникам Бібліотечного форуму було запропоновано взяти участь у майстер-класі «Масові онлайн-курси», студії «Модерній бібліотеці – модерного фахівця», під час якої розкривались питання бібліотечної освіти в інформаційному суспільстві, та панельній дискусії «Модерна бібліотека. Європейський досвід», під час якої польські та українські колеги розглядали бібліотеку як нову сучасну установу культури.

Серед подій Бібліотечного форуму багатьом запам'яталася студія «Адвокація: нова хвиля», під час якої відбулося обговорення проекту Програми «Дієва бібліотека – успішна громада!» Її мета – лобіювати, захищати права користувачів бібліотек і мешканців громад на бібліотечне обслуговування та доступ до інформації, відстоювати їхні права в умовах суспільних перетворень внаслідок реформи місцевого самоврядування [4].

Здатність забезпечити належний рівень надання послуг у сфері культури є одним із критеріїв визначення спроможної територіальної громади. А сама артикуляція проблем, завдань і викликів реальності вже робить велику справу.

Цьогоріч Тернопільське обласне відділення Української бібліотечної асоціації, яке об'єднує провідних фахівців бібліотечної галузі, звернулося до очільників влади та органів місцевого самоврядування Тернопільщини стосовно фактів «непослідовних дій та порушень відповідно до чинних законів України». Зокрема, в тексті звернення йдеться про виключення закладів культури (у тому числі бібліотек та ЦБС) з базової мережі. Звертається увага, що процес створення мережі бібліотек, які обслуговували книжкою громаду краю, має свою історію: «Вона незаперечна, її витoki з читалень громадського товариства «Просвіта», яке зародилося в Галичині понад 100 років тому». Тож в умовах, що склалися, та керуючись досвідом країн Євросоюзу (Німеччина, Польща, Литва та ін.), Тернопільське обласне відділення Української бібліотечної асоціації настійливо рекомендує: зберегти й надати перевагу усталеній та ефективній системі організації бібліотечної мережі, а саме централізованим бібліотечним системам; змобілізувати фінансові ресурси громад для утримання центральних бібліотек регіонів; виявити розуміння та докласти максимум зусиль для збереження кадрового потенціалу бібліотек для забезпечення громад якісним бібліотечним обслуговуванням – аби крокувати до Європи разом [5].

Справді, публічні бібліотеки України є тим унікальним середовищем, де людина збагачується інтелектуально й емоційно шляхом широкого й безкоштовного доступу до максимально великого об'єму інформації, до надбань національної та світової культури. До того ж, цей потужний ресурс можна вважати довготерміновим проектом, оскільки його спрямовано на різні покоління.

Останніми роками невпинно зростає соціальний ефект діяльності бібліотек, причому коло їх партнерів може бути вельми розгалуженим – органи місцевого самоврядування, освітні установи, громадські організації, різноманітні комерційні структури, благодійні фонди, засоби масової інформації. Що більше таких партнерів і кращі стосунки складаються з ними, тим ефективніше функціонує бібліотека, тим актуальнішою виглядає її діяльність в очах громади.

Прикладом може слугувати досвід Кіровоградської обласної наукової бібліотеки ім. Д. І. Чижевського, працівники якої разом з партнерами – Інформаційно-ресурсним центром «Вікно в Америку» за підтримки Посольства США в Україні – організували масштабну акцію «Кіровоградщина читає Хемінгуей». У її межах бібліотекам, а також учням та педагогам освітніх закладів області було запропоновано взяти участь у таких заходах, як голосні читання твору Ернеста Хемінгуей «Прощавай, зброе!», перегляд однойменної кінострічки англійською та російською мовами, а також позмагатися за перемогу в конкурсах перекладів, есеїв, міні-вистав та буктрейлерів за мотивами прочитаного. Таким чином організаторам вдалося привернути увагу до творчості одного з кращих авторів американської літератури і, водночас, залучити молодь до вивчення англійської мови [6].

До речі, такі проекти вже було реалізовано в декількох українських містах, зокрема рівняни читали всім містом «Пригоди Тома Соєра» Марка Твена, а у Вінниці обрали до читання Рея Бредбері та його «451° за Фаренгейтом». Вибір твору для Кіро-

воградщини було зумовлено перш за все часом, в якому стартував проєкт в області, – Майдан, анексія Криму, воєнні дії на Сході. Для більшості це небачений досвід. А тому роман про війну, кохання і загальнолюдські цінності мав допомогти осмислити, збагнути і пережити це випробування. Бібліотеки ж вкотре продемонстрували, що вони не тільки важливі інституції в системі безперервної освіти, але й громадські центри, спроможні об'єднати представників різних поколінь навколо обговорення гуманістичних ідей [7].

В цьому контексті слід згадати про необхідність формування сприятливого соціально-комунікативного клімату навколо діяльності бібліотек. На нинішньому етапі дуже важливо сформувати в суспільній свідомості образ значущої, інтелігентної бібліотеки як головного культурного та інформаційного центру. Реалізувати ці плани здатна сучасна бібліотечна молодь, яка має величезний потенціал. Бібліотекарі, що належать до покоління digital native, не знають перешкод у мовах та країнах, до обговорення проблем можуть залучати колег із різних куточків світу.

Саме цим мотивувалася Молодіжна секція Української бібліотечної асоціації, організовуючи Форум молодих бібліотекарів, що пройшов 7–8 квітня 2016 року в Києві. Це перший всеукраїнський захід подібного масштабу за участі іноземних гостей, що об'єднав близько 50 учасників з різних міст та сіл України, Естонії, Білорусі, Молдови. Співорганізаторами Форуму виступили Національна парламентська бібліотека України, British Council, Goethe Institute та Науково-технічна бібліотека НТУУ КПІ. Зважаючи на урбаністичні процеси, які перетворюють бібліотеки на складову міського або сільського ландшафту, організатори форуму обрали тему «Бібліотека на мапі міста» [8].

Молоді бібліотекарі, звичайно, покладають великі надії на впровадження нових технологій в системі обслуговування користувачів. Згадана вище Стратегія розвитку бібліотечної справи якраз передбачає врегулювання стандартів бібліотечно-інформаційної галузі відповідно до міжнародних, а також модернізацію інформаційно-технологічної інфраструктури бібліотечних установ. Так, планується провести стовідсоткову комп'ютеризацію, забезпечити вільний доступ до мережі Інтернет, запровадити нові інформаційно-бібліотечні послуги, а також створити Національну електронну бібліотеку України й сформувати базу даних єдиного Державного реєстру національного культурного надбання «Книжкові пам'ятки України». Реалізація Стратегії відбуватиметься за участі органів державної влади, місцевого самоврядування, бібліотечних закладів, установ освіти, науки і культури, громадських об'єднань [9].

Сьогодні в умовах глобалізованого та інформатизованого суспільства поняття «інформаційний продукт», «інформаційна послуга» та «бібліотечна послуга» є пов'язаними, взаємозалежними і не можуть відокремлюватись одне від одного в інноваційній сфері бібліотечної діяльності. Приміром, Інтернет-ресурси, книга, аудіо- або відеозапис – все це інформаційні продукти. Але фундаментом для створення якісно нових бібліотечних послуг, що ефективно застосовуються в сучасній світовій та вітчизняній бібліотечній практиках, є саме Інтернет-послуги як платформа, на основі якої людство працює, навчається, спілкується і відпочиває. Саме тому наявність Інтернету в бібліотеках на сьогоднішній день – це вимога часу.

Зазнає суттєвих змін і традиційне визначення функцій та зміст роботи працівників довідково-бібліографічних структур: бібліотекарі не тільки надають допомогу читачам в користуванні довідковими чи друкованими виданнями, але й організують довідково-бібліографічне обслуговування електронною поштою, а деякі – надають довідкові послуги в режимі реального часу в Інтернеті. Отже, сучасні інформаційні продукти не тільки розширюють спектр бібліотечних послуг, але й докорінно змінюють уявлення про бібліотеку, роблячи її повноправним учасником і об'єктом інформаційного простору [10].

Відомо, що бібліотека – це місце суспільного життя, місце зустрічі людей в приміщенні з неординарною архітектурою, покликаною своєю функціональністю сприяти розумовій праці. Зате сучасна бібліотека – це креативний простір, здатний змінити спосіб мислення і бібліотекарів, і громади.

Нагоду розкрити свій творчий потенціал і водночас принести користь місту отримали учасники конкурсу соціальних ініціатив «PRO місто». Так, у 2015-му кращим київським міським проектом стала програма розвитку суспільних просторів на базі муніципальних бібліотек «Оціум-бібліотека. Мережа публічних просторів». О. Ферлей, співавтор пілотного проекту, реалізація якого відбувається на базі юнацької бібліотеки ім. Є. С. Кравченка в Дніпровському районі Києва, впевнена: сучасна бібліотека не має обмежуватися виключно видачею книг. Бо це публічні простори, які обумовлюють якісне життя в місті, особливо в районах. Обрали саме бібліотеки через те, що цей ресурс вже з потенціалом та певним контекстом – книги, гарне дозвілля. Як зазначила автор архітектурного проекту О. Гранкіна, мережа публічних бібліотек міста, яких близько 140, – це величезний ресурс, що, на жаль, працює неефективно. Але якщо реорганізувати бібліотеки у вільні простори не лише для читання, а й для зустрічей, спілкування, лекцій, воркшопів, то напевно заклади отримають значно більшу аудиторію. Тож завдяки гранту в розмірі 200 тисяч гривень в бібліотеці ім. Є. С. Кравченка повністю реорганізують простір – знайдеться місце для книг, для роботи, комунікацій, лекцій, літературно-мистецьких акцій [11; 12].

Загальноновизнано, що підтримка програм, пов'язаних з бібліотеками і читанням, прямо корелює з рівнем розвитку суспільства. Такий вагомий аргумент спонукає провідні демократії світу всіляко розвивати та модернізувати цей напрям. Очевидно, що для досягнення успіху кожна з країн має виходити з власної специфіки.

Приміром, у Польщі програму підтримки читання націлено на реорганізацію, модернізацію й наповнення фондів бібліотечних закладів. Тринадцять років тому з метою створення широкої довгострокової програми популяризації читання в Польщі було засновано нову державну установу – Інститут книги, який став згодом потужним координаційним центром, надійним партнером для польських бібліотекарів, письменників та видавців.

Та найбільшим досягненням інституції стала модернізація публічних бібліотек у невеликих містах – протягом п'яти років реорганізували 245 установ. Одну з них у 2015 році було визнано найкращою бібліотекою світу. Втім, на перших етапах втілення в життя проекту «Бібліотека+», місцева влада не сприйняла цю ідею серйозно. А вже сьогодні всі розуміють, що бібліотеки є скарбом, який змінює спосіб життя конк-

ретних людей. Стаючи осередком громадської активності, цей простір допомагає мешканцю малого міста не почуватися виключеним зі світу. Саме так будували демократію в Німеччині, Франції, скандинавських країнах. Отже, українцям є над чим замислитися. Тим більше, що польський Інститут у Кракові став прообразом нещодавно започаткованого Українського інституту книги.

Польща так само, як і Україна, не є багатою країною в порівнянні із західноєвропейськими. Книжки є доволі дорогими, тож немає нічого дивного в тому, що люди їх не купують. А от в бібліотеках доступ до друкованих видань безкоштовний. Саме сюди приходять ті, для кого книжки в книгарні є за дорогими [13].

Загалом, сучасний етап життя глобального суспільства можна охарактеризувати як час неперервних змін, зокрема вони відбуваються у сфері обслуговування читачів.

Використання надпередових методів – основа успішної діяльності бібліотек Естонії. Однією з найбільш інноваційних публічних бібліотек країни є Талліннська центральна бібліотека, яка має розвинену службу електронних книг. Цей проект дозволяє кожному читачеві, який заходить на сайт центральної бібліотеки та її філій, скористатися віртуальним кабінетом для читання електронних книг естонською мовою з дотриманням авторського права. За впровадження цієї служби Талліннська центральна бібліотека в 2014 році отримала престижну нагороду в міжнародному конкурсі «Творче використання ІКТ в публічних бібліотеках», організованому Програмою інновацій у публічних бібліотеках PLIP-EIFL. Варто додати, що ця сучасна послуга користується великим попитом у читачів [14].

До слова, певний час здавалося, що безупинно зростатиме кількість читачів електронних книжок. Але виявилось, що електронні носії не можуть конкурувати з паперовими. Згідно зі статистикою, паперовій книжці ніщо не загрожує. Навіть найбільший продавець електронних книжок – інтернет-магазин Amazon – береться сьогодні за видання паперових видань і відкриття книгарень, бо якщо книга цікава, кожен читач захоче мати її на своїй книжковій полиці [15].

Вельми дбайливо ставляться до друкованого слова в Німеччині. Розвиток бібліотечної справи в цій країні знаходиться на такому високому рівні, що найближчим часом вона зможе повернути собі звання самої «читаючої країни» в Європі. Цікавий факт: у різних містах Німеччини функціонують своєрідні бібліотечні куточки на вулицях, де городянам надається можливість вільно обмінюватися прочитаними книжками. Так, у Магдебурзі великого резонансу набув проект створення відкритої книжкової шафи у вільному просторі будинку. Проект було відзначено спеціальною європейською премією «За краще використання міського громадського простору». Оригінальну громадську ідею було втілено в Берліні, де для зберігання прочитаної літератури використовують стовбури старих дерев у якості своєрідних стелажів. Ці «споруди» з книгами приваблюють увагу пішоходів, які із задоволенням підбирають цікаві для себе видання. Примітно, що німецький національний комітет ЮНЕСКО схвалив проект використання «книжкових дерев» в міському середовищі, відзначивши його користь для популяризації читання [16].

Інновації стрімко вриваються в бібліотечне життя, а їх розмаїття вражає: продуктивні, сервісні, техніко-технологічні, організаційні, соціально-економічні та ін. Вони

допомагають бібліотекам – провідникам культурного поля нації – стати конкурентоздатними, запроваджувати нові послуги, створювати в суспільстві позитивний імідж, що зрештою і формує нову парадигму діяльності бібліотеки. Працівники бібліотечних закладів також прагнуть до змін, професійно усвідомлюючи невідворотність демократичних реформ в державі. А завдяки тим, хто любить і шанує бібліотеки, цінує книгу і бачить у читанні та навчанні шлях до майбутніх змін, наша країна зможе перебороти труднощі, стати процвітаючою, гармонійною країною мудрих та самодостатніх людей.

Список першоджерел

1. Закрита книга. В Україні зникає культура читання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.korrespondent.net/journal/1554595-korrespondent-zakrita-kniga-v-ukrayini-znikae-kultura-chitannya>
2. Про схвалення Довгострокової стратегії розвитку української культури – стратегії реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/119-2016-p>
3. В'ячеслав Кириленко презентував на уряді Стратегію розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245072235
4. VII Львівський міжнародний бібліотечний форум – якою має бути модерна бібліотека? (26.09.2016) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ula.org.ua/ua/news/3529-vii-lvivskiyi-mizhnarodnyi-bibliotechnyi-forum-iakoiu-maie-butyu-moderna-biblioteka>
5. Бібліотекарі Тернопільщини вимагають у чиновників зайнятися проблемами книгозбірень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://beztaby.te.ua/novini-ternopilshchini/bibliotekari-ternopilshchini-vimagaiut-u-chinovnikiv-zainiatisia-problemami-knigozbiren>
6. Презентація Програми читання «Кіровоградщина читає Хемінгуея» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://library.kr.ua/novini/2014/hem.html>
7. Кіровоград долучився до великого читання. Всі читатимуть Хемінгуея [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pereveslo.org.ua/index.php/kirovogradskynovyny/item/17671-kirovograd-doluchyvsvya-do-velykoho-chytannya-vsi-chytatymut-khemihueya.html>
8. Перший Всеукраїнський Форум молодих бібліотекарів, 7–8.04.2016 р. (12.04.2016) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ula.org.ua/ua/news/3415-pershuyi-vseukrainskyi-forum-molodykh-bibliotekariv-7-8-04-2016-r>
9. Последние поступления актов КМУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=248924865>
10. Бібліотечне обслуговування: розширення функцій та інноваційних напрямків : матеріали обл. семінару-тренінгу 1–2 квітня 2014 р. [Електронний ресурс] / Закарпатська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Ф. Потушняка ; науково-методичний відділ. – Вип. 16. – (Серія «Бібліо-клас»). – Режим доступу : <http://www.biblioteka.uz.ua/content/files/biblioklas/bibl-obslug.doc>

11. Фестиваль міських проектів «PRO місто»: муніципальним бібліотекам в Києві бути! [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/media/photogallery/27046325.html>

12. Катаєва М. Бібліотека імені Кравченка перетвориться на публічний простір / Марія Катаєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vechirniykyiev.com.ua/news/biblioteka-imeni-kravchenka-peretvorytsya-na-publichnyu-prostir>

13. Кушнір Ю. Гжегож Гауден: «Інститут книги має показати, що українська література не виникла п'ять років тому» / Юлія Кушнір <http://life.pravda.com.ua/culture/2016/09/20/218122/>

14. Мандруємо світом [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://bibliote4-nuj-autoban.blogspot.com/p/blog-page_21.html

15. Кушнір Ю. Юстина Соболевська про культ літератури в Україні та нову культурну політику в Польщі / Юлія Кушнір [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://life.pravda.com.ua/culture/2016/08/2/214421/view_print/

16. Бібліотеки для дітей в Німеччині [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.shevkyvlib.org.ua/derzhavni-zakupivli/1223-mista-pobratimi-germany-leypsig-biblioteki-dlya-ditey-v-nimechchini.html>

Матеріал підготувала

Шленакова Т. Л.

голов. бібліограф

відділу наукового аналізу

і узагальнення інформації

Комп'ютерне опрацювання та редагування ***І. Г. Піленко***

Підписано до друку 28.10.2016. Обл.-вид. арк. 0,5. Б/т. Зам. 100. Безплатно

Ротапринт НІБ України, Київ–1, Грушевського, 1. Тел. 278–85–12